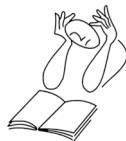

A.M.A. Goossens

Het gevecht bij Mook en Middelaar (mei 1940)

Uitgeverij Aspekt

Inhoudsopgave

Dit boek wordt opgedragen aan ...	7
Een woord vooraf..	9
Hoofdstuk 1 – Voorbeschouwing	13
1.1 Algemene inleiding	13
1.1.1. Bronverwijzingen	14
1.1.2 De Maaslinie	16
1.2 De verdediging	24
1.2.1 De linie op hoofdlijnen besproken	24
1.2.2 De commandoketen inzake vernielingen	33
1.3 De aanvallers	38
1.4 De historie van de aangevallen Maassector	48
Hoofdstuk 2 – De Maasoversteek bij Mook	53
2.1 Inleiding	53
2.2 Het Maasvak van II-26.RI	53
2.3 De sector Mook	57
2.3.1 Anno nu	57
2.3.2 De verdediging	57
2.3.3 De aanvallers	64
2.3.4 De eerste fase van het gevecht	66
2.3.5 De sleepboot en zijn sleep	77
2.3.6 De gebeurtenissen in de kazemattenlinie	82
2.3.7 De oversteek en het eindgevecht	96
2.4 De balans van het gevecht bij Mook	102
2.5 Naspel	106
Hoofdstuk 3 – De Maasoversteek bij Middelaar	113
3.1 Inleiding	113
3.2 Toen en nu	113
3.3 De verdediging	115
3.3.1 De 2 ^e Compagnie (2-II-26.RI) - Cuijk	118

3.3.2	De 1 ^e Compagnie (1-II-26.RI) – St. Agatha	121
3.4	De aanvallers	125
3.5	Vernielingen en versperringen	128
3.6	Het gevecht in het vak Cuijk	132
3.7	Naspel (Cuijk)	156
3.8	Het gevecht in het vak St. Agatha	161
3.9	De Duitse handelingen	185
3.10	De balans van het gevecht bij Cuijk en St. Agatha	190
Hoofdstuk 4 – Nabeschuwing gevechten tegen 254^e <i>Infanterie Division</i>		197
Bijlagen		
1	Toelichting op jargon en veelgebruikte afkortingen	205
2	Toelichting op organisatie	211
3	Toelichting op wapensystemen	217
Persoonsnamenindex		233
Eindnoten		241

Hoofdstuk 1 – Voorbeschouwing

1.1 Algemene inleiding

Tussen Mook en Boxmeer zou op 10 mei 1940 de voor de strijd in Nederland belangrijkste Duitse eenheid zich naar het westen verplaatsen: het 26^e *Armee Korps* (26.AK¹). Deze eenheid was de sterkste eenheid van het 18^e Leger dat de taak had om de Nederlandse defensie op te rollen en het land op de knieën te dwingen. Via een route door Noord-Brabant diende dit sterke legerkorps zo snel mogelijk naar de sector Breda op te rukken om daar een tweeledige missie te volbrengen: het uitmanoeuvreren van de Franse/Britse eenheden die ten noordoosten van Antwerpen werden verwacht en een landverbinding maken met de bij Moerdijk gelande luchtlandingstroepen. Voor deze opdracht had 26.AK de beschikking over twee gewone infanteriedivisies, een gemotoriseerde SS divisie en een kleine tankdivisie alsmede, voor een eventuele vervolgmanoeuvre tegen sterke vijandelijke troepen, twee reserve infanteriedivisies. In de eerste fase, het nemen van de Maasdefensie en Peeldefensie in het noordelijke deel, had het legerkorps op de rechterzijde van het korpsvak de 254^e Infanterie Divisie en op de linkerzijde de 256^e Infanterie Divisie geprojecteerd. In dit boek wordt de 254^e Divisie bij de inzet tegen de Maaslinie gevolgd, welke inzet tussen Mook en Middelaar zou plaatsvinden.

De eerste hobbel die de Duitsers na een grensoverschrijding dienden te nemen was het doorbreken van de ijle Maaslinie en vervolgens de spoedige aanval op de beduidend sterker geachte Peel-Raamstelling. Als die laatste linie zou worden doorbroken, wat niet als een al te grote uitdaging werd gezien, kon het spel op de wagen. Dan zouden de gemotoriseerde en gemechaniseerde eenheden naar voren worden geroepen en in één doorgaande beweging moeten doorbreken naar de sector Breda-Roosendaal. De infanteriedivisies die tot dan

toe het spits hadden moeten afbijten zouden nadien de gemotoriseerde troepen volgen, precies zoals de toenmalige Duitse doctrine van de bewegingsoorlog gold.

Dit boek bespreekt uitsluitend de gebeurtenissen tussen Mook en Middelaar/Milsbeek, waar de 254e Infanterie Divisie drie aanvalsassen over de Maas tot stand zou brengen. Tegenover die aanvalszijde – de oostzijde van de Maas – lagen de plaatsen Katwijk aan de Maas, Cuijk en St. Agatha. Tegenwoordig is dit één gemeente maar in mei 1940 waren Katwijk en Cuijk nog gescheiden gemeentes, waarbij in het bijzonder Cuijk van veel bescheidener omvang was dan thans het geval is. Ook het tegenwoordig rijke recreatieve gebied rond de Mokerplas bestond nog niet. Het zijn belangrijke zaken die de lezer zich dient te realiseren bij het lezen van dit boek.

De volgorde die in deze studie zal worden aangehouden is een behandeling van zaken van noord naar zuid. Uiteraard kan thematisch van een dergelijk stramien afgeweken worden, als de samenhang der dingen dat verlangt.

1.1.1 Bronverwijzingen

Er is voor de samenstelling van de studie onderliggend aan dit boek vooral gebruikgemaakt van zogenaamde primaire bronnen, zowel Nederlandse als Duitse. Het betreft dan in het bijzonder verslagen van onderdelen en personen, informele en formele rapporten en formele Duitse *Kriegstagebücher*.

Een aantal veelgebruikte bronnen en onderzoekswerken wordt in dit boek met afkortingen in de voetnoten aangeven. Dat is om praktische redenen. Het betreft de volgende meervoudig gebruikte bronnen:

- Uitgave van de krijgsgeschiedkundige afdeling van de generale staf werk, Hoofddeel III/Deel 2 onderdeel B “*De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant, mei 1940*” uit 1953 [sw NL/NB].

- Uitgave van de krijgsgeschiedkundige afdeling van de generale staf werk, hoofddeel III/deel 2 onderdeel C “*De verdediging van het Maas-Waalkanaal en de Over-Betuwe, mei 1940*” en onderdeel D “De verdediging van de Over-Betuwe” uit 1952 [afkorting: sw MW/OB].
- Uitgaven van de verhandelingen van de Parlementaire Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940-1945, delen 1A/B en 2A, 2B en 2C [“PEC”].
- “*Opmars naar Rotterdam*”, deel 2 met ondertitel “*van Maas tot Moerdijk*”, auteur E.H. Brongers, uit 2004 [ONR, dl.2].
- “*Nederlandse gesneuvelden in de meidagen 1940*”, auteur J.W. de Leeuw, uit 2012 [“De Leeuw”].
- “*Kazematten in het interbellum*”, auteurs H.R. Visser en J.S. van Wieringen, 2002 [“Kazematten ...”].
- Militaire Spectator, editie maart 1942, “*Het gevecht bij Mook*”, door luitenant-kolonel der Generale Staf J.J.C.P. Wilson [“MS maart 1942”].
- Militaire Spectator, editie juni 1941, “*Enkele algemeene gegevens betreffende de Maaslinie*”, door luitenant-kolonel der Generale Staf J.J.C.P. Wilson [“MS juni 1941”].
- “*Vijf oorlogsdagen en hun twintigjarige voorgeschiedenis*”, 1960, door J.J.C.P. Wilson [“Wilson”].
- “*Standhouden! 10 mei 1940. Het verhaal van 12 uren oorlog in Katwijk, Cuijk, St. Agatha en Oeffelt*”, auteurs P. van Haren, G.A. Gerards, H. van Dijk, 1981 [“Standhouden”].
- Verslagen uit het archief collectie “*Gevechtsverslagen en –rapporten Mei 1940*” van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie van het Ministerie van Defensie, worden aangeduid met [“NIMH”] en een uniek archiefnummer.
- Verslagen en rapporten uit het “*Bundesarchiv, Abteilung Militärarchiv, Freiburg (D.)*” worden aangeduid met [“Ba/Ma”] en een uniek archiefnummer en/of het onderdeel waar het betrekking op heeft.
- “*Naam- en ranglijst der officieren en reserve-officieren van het Koninklijke Nederlandsche Leger en van de officieren van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger, 1940*”, Departement van Defensie [“Namenboek Officieren”].

De overige bronnen worden voluit in de voetnoten toegelicht.

1.1.2 De Maaslinie

Wanneer in dit boek aan de Maaslinie wordt gerefereerd, dan doelt deze term op de Nederlandse Maaslinie – er waren immers ook een Belgische en Franse ‘Maaslinie’ – welke liep van het punt waar de Maas bij het Limburgse Eijsden ons land binnenkomt tot aan de bocht naar het westen bij Katwijk aan de Maas. Tussen laatstgenoemde plaats en het meer westelijk gelegen deel van de rivier, waren tevens enige verdedigingswerken aangelegd, maar de feitelijk bedoelde voortzetting van de Maaslinie bij Katwijk vond plaats door de oversteek naar Heumen, waar de Maas-Waalkanaalstelling de defensie voortzette richting noorden.

De Maaslinie was een klassieke Nederlandse defensiesector tegen ‘de dreiging uit het oosten’. Deze had al in meerdere vormen studie gekregen door vele generaties militaire planners en generale-stafofficieren. De linie was echter nooit als defensie uitgebouwd, hetgeen pas in de tweede helft van de jaren dertig enige vorm kreeg vanuit de strategische beveiligingsgedachte. In de jaren dertig was vanuit de Generale Staf en het Veldleger studie gemaakt van de mogelijkheid van de ‘strategische overvalling’ vanuit het oosten. Daarmee verwees men naar een situatie waarbij in feite een Duitse overval vanuit het staande leger, ook wel als ‘overval vanuit de kazernes’ gedeut. Daarmee verwees men naar een situatie waarbij er geen duidelijke waarschuwing zou ontstaan door een mobilisatie en concentratie van de Duitse strijdkrachten, maar dat deze met een paraat deel van de krijgsmacht min of meer vanuit de kazernes tot een overval op Nederland zouden (kunnen) overgaan. Deze casus speelde al toen Duitsland (formeel) nog slechts 100.000 man onder de wapenen had. Ook toen al achtte men het parate deel van het Nederlandse leger² – dat met name tussen lichteningen in erg kwetsbaar was – ongeschikt om een overval te keren. Zodoende ontstond de wens om een buitenverdediging te organiseren waarmee een dekking kon worden gevormd waarachter mobilisatie en concentratie van de krijgsmacht zouden kunnen plaatsvinden in geval van zo’n strategische over-

val. De besluiten die hierbij van belang waren, waren de bouw van zware kazematten die bij de bruggen over de Maas, IJssel en enkele andere punten werden aangelegd en de permanente bezetting met politietroepen van die punten. Deze versterkingen werden, mede geholpen door de Duitse herbezetting van de Rijn oevers begin 1936, hoofdzakelijk in de periode 1936-1937 gerealiseerd en leverden goede verdedigingswerken bij de grote overgangen op, zoals in onderhavig geval bij Mook en het even verderop gelegen Oeffelt. De grote tussenruimte was echter in eerste instantie nog onversterkt. In 1939 werd besloten de gehele lengte van de Maaslinie tot aan het uiterste noorden van de IJssellinie (met beide verbindingsstellingen) licht te betonneren door kleine kazematten te bouwen. Tevens werden enkele kleine kazematten gebouwd op belangrijke grensposten. De Generale Staf zocht hierbij naar egestellingen³ en diepte in de opstellingen, maar het Ministerie van Defensie wilde, niet uitsluitend om budgettaire redenen, een langgerekt ijl front. De GS verloor het pleit. Een hybride plan zou vermoedelijk als enige werkelijk werkzaam zijn geweest, want het plan van de GS zou gaten in het vuurfront hebben gelaten die, zo weten we achteraf, benut zouden zijn geweest door de Duitsers, die zich niet aan hoofdwegen lieten binden. Het ijle karakter van het Ministeriële plan leverde de nadelen op van een kwetsbaar vuurplan, dat na uitval van één of twee kazematten op een locatie al gevaarlijke gaten zou vertonen.

De Maaslinie viel vanaf de BOUV⁴ mobilisatie in april 1939 onder het ressort van de Territoriaal Bevelhebber Noord-Brabant (TB-NBr) q.q. de commandant van de Peeldivisie, de kolonel L.J. Schmidt⁵. De Peeldivisie was als provisorische eenheid ontstaan als verzamelnaam voor de strategische veiligheidsbezetting van de Maaslinie en de veiligheidsbezetting van de Peel-Raamstelling en de zuidgrens. Het heterogene verband was grotendeels samengesteld uit troepen die al in maart/april 1939 waren gemobiliseerd en geconcentreerd. De eenheid – die de misleidende titel ‘divisie’ wegens het geheel ontbreken van divisiestructuren en artillerie niet verdiende – bestond uit enkele grensbataljons en een aantal infanterieregimenten met oudere reservisten, merendeels afkomstig uit de zuidelijke provincies. Dit geheel voorzag de grensstreek in

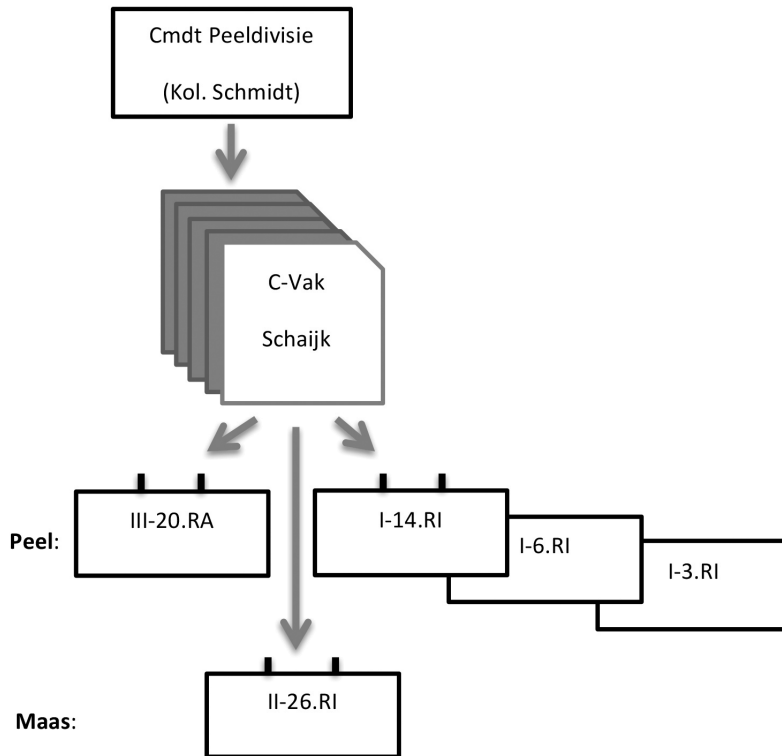
Noord-Brabant en Noord-Limburg tot aan september 1939 van een veiligheidsbezetting. Nadien werd de beveiliging uitgebreid en kreeg een deel van het inmiddels gemobiliseerde Veldleger een opstelling in het oosten van Noord-Brabant. De strategische beveiliging was daarmee in feite beëindigd, maar zou desondanks onverminderd worden voortgezet.

Na de volledige mobilisatie en de daarop volgende concentratie van het Veldleger in september 1939 viel het Brabantse territorium formeel onder commando van de commandant van het toen in Brabant opgestelde 3^e Legerkorps, dat aangevoerd werd door de generaal-majoor A.A. van Nijnatten. Deze commandant voerde tevens operationeel bevel over de in Brabant geconcentreerde Lichte Divisie en de Peeldivisie. Door een wijziging van de strategie op 5 april 1940 – waarbij de OLZ ondercommandanten in Brabant informeerde dat hij had besloten na een Duitse inval de hoofdmacht van het Veldleger uit Brabant terug te nemen⁶ – was de Peeldivisie in omvang nog eens met zes bataljons van het Veldleger, een grensbataljon en een afdeling met oude veldartillerie vergroot. De taak van de divisiecommandant veranderde mee met deze besluitvorming. Met de geplande terugtocht van het 3^e Legerkorps (dat zes versterkte bataljons achterliet, die dus aan de Peeldivisie zouden worden toegevoegd⁷) en de Lichte Divisie gedurende de eerste oorlogsnacht, zou Noord-Brabant nog slechts door de resterende troepen worden verdedigd. De resterende troepenmacht was desalniettemin 23 bataljons infanterie sterk⁸, met daarnaast enkele ondersteuningseenheden (mortieren, PAG en 6-veld) en een afdeling zeer gedateerde lichte veldartillerie met 36 stukken 8-staal. De afspraak was dat zodra de generaal Van Nijnatten zijn hoofdkwartier zou verlaten voor de evacuatie van zijn staf, de kolonel Schmidt het commando over alle eenheden in Noord-Brabant en Noord-Limburg zou overnemen⁹.

Commandoketen Peel.

Bevelsverhoudingen Maas- en Peelstelling, Vak Schaijk

De operationele bevelsverhouding in de Maaslinie en de Peel-Raamstelling werd op 15 april 1940 eveneens gewijzigd. Markant was dat de Peel-Raamstelling en Maaslinie bevelstechnisch samengetrokken werden en in vijf onder elkaar liggende vakken sectormatig werden verdeeld, zodat een vakcommandant¹⁰ een segment van zowel de Peel-Raamstelling als van de Maaslinie commandeerde. In de meeste gevallen hadden de vakken ongeveer anderhalf tot tweemaal zoveel gevechtstroepen als een regulier regiment, terwijl men daarentegen vaak de meeste gevechtsondersteuning alsmede veel staf- en verzor-

gingseenheden miste. De afstand tussen Maaslinie en Peel-Raamstelling bedroeg in de noordelijke vakken tussen de 10 en 12 km, in het middelste en zuidelijke deel vaak beduidend meer, tot in het uiterste geval zelfs 21 km¹¹. De vakcommandanten zaten ruim achter de Peel-Raamstelling, zodat afstanden van 20 km tussen vakcommandant en Maas niet ongebruikelijk waren. Verbindingen liepen langs bestaande civiele PTT-lijnen, want voor eigen lijnen was geen materieel beschikbaar gekomen. Dat dit, zeker naar de huidige maatstaven, nauwelijks tot enig effectief tactisch beleid kon leiden, is duidelijk¹². Het kwam er voor de Maaslinie dus op neer dat er een grote mate van autonoom commando bij de bataljonscommandanten lag en – door de enorme lengtespreiding van troepen – het feitelijke tactische commando nimmer boven compagniesniveau zou uitsteken. Zeker als eenmaal de telefoonverbinding tussen vakcommandant en BC zou zijn uitgevallen, waren de Maastroepen geheel op eigen initiatief aangewezen. Daar kwam uiteraard nog bij dat de vakcommandanten geen middelen beschikbaar hadden om de Maaslinie te versterken of te ondersteunen en dit bovendien niet in de strategische bedoeling van de OLZ had gelegen. De planmatige tactische leiding vanuit de vakcommandanten en hun staf over de Maaslinie was daarom een wassen neus. De Maaslinie was in geval van een Duitse aanval geheel aan zichzelf overgeleverd, zodat de conclusie gerechtvaardigd is dat de diepe vakken in feite niets anders waren dan mobilisatiesectoren, die in geval van oorlog qua reikwijdte van de vakcommandant beperkt zouden blijven tot het Peel-Raamstellingdeel.

Zeven bataljons stonden in de Maaslinie – in het territorium van de TB-NBr – naast elkaar opgesteld, met een frontbreedte van bijna 100 km.¹³ In drie van de vijf vakken was een enkel bataljon in de Maasdefensie opgesteld. In de beide ca. 30 km brede vakken Bakel en Asten waren dit twee bataljons. Dat waren in totaal over de breedte van de linie zo'n 5.000 man, ofwel gemiddeld <50 per kilometer linie¹⁴, waarbij de concentraties bovendien nabij ponten en vaste overgangen veel hoger waren, wat de ijlheid van de linie tussen die posities alleen maar onderstreept. Enige elementen huzaren en wielrijders waren beschikbaar voor patrouillediensten en vernielingstaken en vallen buiten die getallen. Desondanks is het

zelfs voor een leek volstrekt duidelijk dat met een dergelijke zwakke bezetting niet meer dan een symbolische defensie verwacht mocht worden. Den Haag verwachtte dan ook geen wonderen.

Uiteindelijk was de Maaslinie niets anders dan een lange ijle lijn van met tussenruimte opgestelde secties infanterie, die nabij de vaste oeververbindingen en veerpunten enigszins gecompriemd opgesteld waren en bij die sleutelposities ook voorzien waren van enige ondersteunende wapens. Diepte in de opstelling ontbrak echter geheel en overal. Van de Maaslinie kon in de ijle bezetting die voor haar in mei 1940 was voorzien, in combinatie met de veroorzaakte vertraging wegens het opblazen van vaste oeververbindingen en vaartuigen, weinig meer worden verwacht dan dat het de opponent hoogstens enige uren vertraging kon bezorgen. Dat kon dan louter geschieden door oversteekpogingen of vroegtijdige brugslag te bestrijden. Weinig bevelhebbers hadden valse percepties over de duur van de defensie. Er was dan ook geen misverstand bij het commando Veldleger of op het AHK dat de Maaslinie de Duitsers naar alle waarschijnlijkheid hoogstens een halve dag vertraging zou kosten¹⁵. Die vertraging werd vanaf april 1940 desondanks als waardevol gezien omdat OLZ Winkelman eraan hechtte de hoofdmacht van het Veldleger gedurende de eerste oorlogsnacht boven de rivieren te brengen¹⁶. Het was mede daarom dat in en achter de Maaslinie, tussen Maas en Peel, een heel stelsel aan vernielingen en versperingen was gepland om een Duitse opmars nog meer te vertragen en zo de strijd voor c.q. in de Peel-Raamstelling nog verder uit te stellen. Voor de voorbereiding (en een deel van de uitvoering) van deze taken werd een relatief groot contingent genie beschikbaar gesteld dat werd aangeduid als het Peeldetachment Genie, dat voor alle genietaken tussen Maas en Peel en achter de Peel optrad. Het Peeldetachment, dat door de kapitein der genie J.J. de Wolf werd aangevoerd, bestond uit 7 officieren en ca. 200 onderofficieren en minderen en viel rechtstreeks onder C-Peeldivisie¹⁷. Daarnaast waren er de pioniers van het 3e Legerkorps en daaronder ressorterende divisies, die in hoofdzaak voor tactische en puur stellingtechnische zaken werden ingezet.

In één opzicht was de voorverdediging, met name de Maaslinie, uitzonderlijk. In tegenstelling tot bij de overige Veldlegerlinies gold er geen defensiedogma vanuit het Franse defensieve beginsel “*la ligne continue*”. Dat ging uit van de fundamentele gedachte dat een sailant (uitstulping) in een linie te allen tijde voorkomen moest worden en een lokale doorbraak (dus) onmiddellijk diende te leiden tot een integrale terugtocht op een volgende linie, zodat daar de “*ligne continue*” weer kon worden hersteld. Dat was toentertijd voor een hoofdweerstand een te begrijpen en te aanvaarden beginsel, zij het dat het voor voorverdedigingen een tamelijk onwerkelijk uitgangspunt was. Het betekende, in een tijd van motorisatie en mechanisatie, voor vooruitgeschoven defensies dat strikte toepassing ervan tot een spoedig totaalfailliet van zo’n voorverdediging zou leiden. Iets wat de Fransen proefondervindelijk zouden vaststellen tijdens de strijd in mei 1940¹⁸. Bij de Maaslinie waren de bataljons echter vooraf al door de Nederlandse legerleiding afgeschreven en als noodzakelijk offer gezien om tijd te kopen. Men zou kunnen zeggen dat de zeven bataljons werden geofferd om de zwak bezette Peel-Raamstelling tijd te bieden om een dusdanige verdediging op te werpen dat het 3^e Legerkorps en Lichte Divisie terug konden worden genomen. Daarbij gold natuurlijk nog dat die terugtocht pas tijdens de eerste oorlogsnacht zou plaatsvinden, wat in de werkelijkheid vanwege de geslaagde Duitse overval bij Gennep al vroeger gebeurde. De Maaslinie en Peeldefensie moesten het in het oorspronkelijke scenario dus meer dan een volledig etmaal vol zien te houden. Daarom gold voor de Maaslinie de opdracht om de verdediging lokaal vol te houden, ook in die gevallen waarbij men wetenschap droeg dat in nevenvakken beslissende doorbraken waren geforceerd¹⁹. Hierbij werd door de legerleiding gedacht dat de Duitse opzet zou zijn om met meerdere eenheden naast elkaar door te stoten richting oosten en dat daarom ieder vak daarin zijn (opofferende) rol kon dragen door ondanks doorbraken elders de defensie lang vol te houden²⁰. Die inzichten, die onder generaal Reijnders als voorganger van Winkelman al prominent bestonden, zijn juist gebleken.

Men kreeg dus een opofferingstaak. Overigens werd deze op de lagere tactische niveaus vaak episch vervat in het in die dagen vaak

gehoorde adagium “*tot de laatste kogel en de laatste man*”. Deze aan klassieke heroïek verwante beeldspraak was het toen veel gebruikte superlatief voor de hardnekkigst denkbare weerstand. Een al te letterlijke betekenis is er nadien alleen maar aan gegeven als men bewuste overdrijving voor ogen had, want er was geen enkele veldcommandant actief die er ook maar over piekerde werkelijk dergelijke offers te verlangen – overigens navenant weinig militairen die bereid waren een dergelijk verlangd offer als zodanig te brengen! Het beeld welke weerstand ‘voldoende aan de taak beantwoordde’ zou heel sterk worden bepaald door de plaatselijke bevelhebbers, maar er was geen bevelhebber in het toenmalige leger die verwachtte dat men werkelijk tot de laatste kogel zou vechten om er dan nog eens met de bajonet op los te trekken. Voor dat letterlijke beeld, voor de uitvoering van zo’n rabiaat bevel, was in het Nederlandse leger geen conceptie. Het zou eigenlijk nergens tot uitvoering komen, zij het dat de C-II.LK, de generaal-majoor Harberts, er met zijn instructies en beleid wel sterk op aanstuurde dat men de defensie zeer hardnekkig diende te voeren en wijken geen optie was. Hij nam daartoe zelfs de maatregel van militair-politionele blokkades achter het front bij de Grebbeberg ter voorkoming van het ongeoorloofd wijken van eigen troepen. Een kwestie die naoorlogs veel stof deed opwaaien maar die men, met de nodige nuances omkleed, ook zou kunnen uitleggen als een opmerkelijk volgen van de aan de generaal opgedragen taak om de Grebbelinie met alle macht te verdedigen. Oordelen over dergelijke instructies verworpen al snel tot politieke debatten over wat men, veelal met de vredesbril van nu ferm op de neus, aanvaardbaar vindt. Vast staat dat er in mei 1940 geen werkelijke maatstaf was welke uitleg nu aan “*tot de laatste kogel en de laatste man*” moest worden gegeven. Uit de praktijk van mei 1940 maakt men op dat het adagium een heel overdrachtelijke betekenis had, waarvan de meeste bevelhebbers al vrij gauw vonden dat eraan was voldaan.

Enige offers onder de burgerij waren overigens evengoed ingecalculeerd. Het stellinggebied van de Maaslinie was niet op voorhand ontruimd door de overheid, niet ter linker en niet ter rechter oever. Op de oostoever (rechteroever) zat men in het schootsveld van de

